

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ГЕРМЕНЕВТИКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Досліджено проблеми використання педагогічної герменевтики у процесі підготовки майбутнього педагога. Особливу увагу зосереджено на методиці використання літературного тексту у процесі реалізації герменевтичного підходу.

Ключові слова: герменевтика, професійна підготовка, майбутні педагоги, текст, інтерпретація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Учення про герменевтику, яке виникло ще в часи античності, і на сучасному етапі є особливою сферою діяльності людини, без якої не можливе ґрунтовне осмислення завдань мистецтвознавства, літературознавства, психології, педагогіки, естетики. Сучасна філософія визначає «герменевтику» як метод інтерпретації культурно-історичних явищ та процесів [5, с. 133]. Значення поняття «герменевтика» у класичній філології означає вчення про тлумачення рукописних і друкованих текстів [5, с. 133]. Сучасна педагогічна наука інтерпретує це поняття як теорію і практику тлумачення педагогічних знань, які зафіксовані в письмових текстах і відображають уявлення про педагогічну реальність, мають на меті більш глибоке осмислення й розуміння цих знань з урахуванням соціально-культурних традицій, рефлексивного осмислення емоційно-духовного досвіду людства, особистого досвіду суб'єкта [5, с. 133].

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Філософського змісту герменевтиці вперше надали Х.Гадамер, В.Дільтей, П.Рікер, М.Хайдеггер, Ф.Шлейермахер. Сучасні позиції герменевтики обґрунтовують культурно-історичну концепцію Л.Виготського та його вчення про знаково-символічну основу будови свідомості, положення про єдність мислення і мовлення. В ідею педагогічної герменевтики органічно вплітається позиції М.Бахтіна й О.Ухтомського щодо впливу на особистість «медіаторів культури» – Знака, Слова, Символу, Міфу.

Мета статті – проаналізувати широкий спектр можливостей, які розкриває педагогічна герменевтика у процесі підготовки творчих майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Характерна для минулого століття термінологічна система педагогіки спричинила формування стереотипного мислення в майбутнього педагога, обмежила простір для вільної педагогічної творчості особистості. Перехід до нового педагогічного світосприймання супроводжується інтенсивним оновленням понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки, що відбувається на межі педагогічного, філософського й езотеричного знання, художньо-естетичних підходів.

Варто зазначити, що «літературно-художній текст» педагогічною герменевтикою трактується в широкому розумінні: як літературний текст у письмових джерелах; як текст, що твориться у процесі внутрішнього діалогу, ідентифікації; як результат рефлексії реципієнта. На думку російського філолога М.Бахтіна, «де немає тексту, там немає об'єкта дослідження і мислення» [2, с. 38]. Не випадково художній текст і етапи його опрацювання інтерпретатором є серцевиною теорії П.Рікера, і включають такі етапи: сприйняття тексту, ідентифікацію, рефлексію [11, с. 51].

Перший етап передбачає усвідомлення читачем авторського тексту. Це відбувається за допомогою співставлення літературно-художнього тексту з реальністю, з якої він виник, наприклад: особа автора (письменника, викладача, студента); психологія автора та його героїв; схожі літературно-художні тексти і т. д. Наступний етап характеризується «проникненням» у художню логіку тексту. Операція

ідентифікації виявляється у співставленні художнього образу з власною персоною, особистим досвідом, у «примірюванні події, що розгортається за сюжетом на власне життя, що є підставою для розширення духовного горизонту реципієнта» [5, с. 37–38].

Майбутній педагог має можливість множинної ідентифікації залежно від ситуації та життєвого досвіду. Ідентифікація в залежності від специфіки тексту може бути: асоціативна – порівняння, зіставлення себе з героєм сюжету тексту як персонажем, події з яким відбуваються в уявному світі; адміративна – порівняння, зіставлення реципієнтом себе з значно кращим або значно гіршим героєм; симпатетична – порівняння, зіставлення реципієнтом себе з буденним героєм; катарсична – співчутливе порівняння, зіставлення реципієнтом себе з трагічним героєм; іронічна – критичне ставлення до антигероя [5, с. 40].

У своїй праці «Щастя дитини – єдине щастя на землі...» М. Лещенко стверджує: «Творчість талановитого митця, його не буденна особистість формують потужне силове поле духовності та краси, пульсування якого відчувається неодмінно. Історія світової культури подарувала людству безліч силових полів прекрасного. У кожного такого поля – своя власна «територія», «свої чари та свій спосіб озонування, власні секрети випромінення краси та добра, що так приваблюють нас у художній творчості. Кажуть, справжній твір мистецтва характерний тим, що в нього при створенні була вкладена душа митця. Осягаючи цю душу, реципієнт звертає очі усередину себе, вдивляється у власну душу» [9, с. 15–25].

Коли ми говоримо про літературу як духовно-словесний витвір людини, що здатний здійснювати виховний, педагогічний вплив, варто згадати І. Франка, який надавав особливого значення поезії як «активному стану душі, яка порушується переважно на горішніх регістрах, де почуття межує з рефлексією, з думкою і абстракцією і не раз помітно переходить в домену чисто інтелектуальної праці» [12, с. 16]. Не випадково І. Франко обстоював думку, що «поезія заставляє нас не лише тільки тремтіти і запирати у собі дух, але також сміятись, плакати, почувати тривогу, вдовolenня, ненависть, погорду і т. і. Та головна річ тут та, що вона не втихомирює, а розбурхує до жвавішого ділання наші вищі духовні сили» [12, с. 272]. Як стверджував Л. Виготський, «створення художнього образу – це високе педагогічне мистецтво». Видатний психолог підтримував думку про спорідненість педагогіки і мистецтва, зауважував, що саме в художньому образі є «велика сила, що запалює почуття, збуджує волю, підвищує енергію, що зумовлює та готує до дії» [4, с. 273].

З огляду на сутність герменевтичної інтерпретації, її процес є спеціально організованою роботою з текстом, що проходить у формі діалогу з автором тексту і самим собою. Будь-яке педагогічне знання інтеріоризується, стає частиною особистого досвіду суб'єкта, який відчуває і переживає. Саме з огляду на цю обставину, великого значення набуває педагогічний нарратив. Нарратив – це історично і культурно обґрунтована інтерпретація деякого аспекту з певної позиції. Нарратив не тільки організує педагогічні знання, а також пропонує його тлумачення у вигляді наукових, науково-популярних, літературних текстів різних жанрів [5, с. 248].

Переваги педагогічного нарративу полягають у тому, що він має інформацію про час, місце, обставини та умови протікання конкретної життєвої (навчально-виховної) ситуації. Крім того, як писав Дж. Принс, нарратив не просто відображає знання але також створює їх, оскільки «нарратив виступає як посередник між законом і людським прагненням того, що може бути» [1, с. 98]. З позиції педагогічної герменевтики найактуальнішими є нарративи двох видів: 1) твори художньої (прозаїчної, поетичної) літератури; 2) нарративи, які створені суб'єктом інтерпретації педагогічного знання.

У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки майбутнього педагога, а також із метою його самоосвіти доцільно організовувати конструювання (створення) текстів

різноманітних жанрів, серед яких найбільшу цінність мають ті жанри, у яких спостерігається виявлення особистісного ставлення. Це листи, сповіді, автобіографії, біографії, щоденники, коментарі, словесні портрети дітей, письмові розмови з вихованцями, педагогічні афоризми, сценарії, конспекти занять та уроків, інші тексти-нарративи, які спонукають до внутрішнього діалогу з собою, сприяють узгодженню пізнання з переживанням, що, за В. Библером, є поєднанням «логіки руху в предмет з логікою руху в людину» [3, с. 173].

Перераховані жанри текстів можна назвати жанрами власної життєдіяльності, цінність яких визначається, насамперед, тим, що автором таких текстів є безпосередньо суб'єкт розуміння, який проектує себе і свою долю на предмет інтерпретації, «прагне пізнати себе в тому, в чому він розуміється». Крім того, такі тексти мають творчий характер (стиль), несуть значну частину рефлексивності творця. Основою творчого конструювання таких текстів є самоспостереження, якому педагогічна герменевтика відводить визначне місце.

Пріоритетного значення самоспостереженню надавав американський психолог К. Роджерс, який стверджував, що пізнання здійснюється шляхом формування внутрішніх гіпотез, які ми перевіряємо, звертаючись до внутрішнього досвіду. Учений неодноразово наголошував, що самоспостереженню приділяється надзвичайно мало уваги, незважаючи на те, що він є основним шляхом пізнання, на основі якого ми формуємо, уточнюємо наші уявлення та концепції [1, с. 45–62].

Психологи зазначають, що самоспостереження відкриває власні переживання, почуття, думки, ставлення, образи уявлення, бажання, вольові процеси. В особистих записках можна викласти власні прагнення, вирішити будь-які внутрішні конфлікти, позбавитися почуття дискомфорту, пояснити собі труднощі, які виникають на шляху. Письмові звіти фіксують унікальний внутрішній світ людини в єдності переживань, розуміння, ставлення. Однак варто зазначити, що самозвітам притаманні помилки, які зумовлюються схильністю автора до зображення себе з більшою вигодою. Психологи стверджують, що такі тексти все ж таки мають цінність, оскільки вказують на те, що є для автора найціннішим в інших.

Більшості листів, автобіографій, щоденників, сповідей притаманне прагнення звертатися до найінтимніших переживань, думок, до опису внутрішніх мотивів вчинків автора в реальних життєвих ситуаціях. У цьому контексті вдалим прикладом може служити «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинського.

Використання педагогіко-герменевтичного підходу передбачає заохочення майбутніх педагогів до ведення записів особистого характеру, які мають неоціненне значення. Відомо, що В. Сухомлинський роботу над педагогічним щоденником називав найщасливішими хвилинами своєї педагогічної діяльності. Серед педагогів-майстрів, які вели записи особистого характеру були К. Ушинський, Л. Толстой, А. Макаренко.

При підготовці майбутніх педагогів розгляд проблем педагогічної герменевтики актуально проводити з огляду на психологію «життєвого шляху». Так, у роботах Б. Левіна, Н. Можарова досліджується особистість та її життєвий шлях через психологічну реконструкцію системи причинно-наслідкових зв'язків між життєвими подіями, якостями особистості, значущими для неї людьми. Не випадково Л. Виготський визначив такий спосіб дослідження як «біографічний» [9, с. 102].

Учені доводять, що методи моделювання життєвого шляху є серйозним стимулом особистісного зростання і саморозвитку. Про значення автобіографічних матеріалів для гуманітарних досліджень у різних галузях науки говорили Б. Бім-Бад, М. Хайнеман, Ю. Шлюмбом. Зважаючи на те, що автобіографічні матеріали – це історії про самого себе, історії своєї душі, своєї діяльності, є свідченням культурних зразків тієї чи іншої епохи, пам'яткою літературного жанру, документом свого часу,

припустимо, що твір є історично достовірною хронікою зазначеного історичного етапу. Так, на практичному занятті з методики роботи домашнього вихователя, розглядаємо тему «Становлення та розвиток інституту домашніх вихователів», де студенти працюють із твором Н. Кобринської «Перша вчителька», що має автобіографічний характер.

Педагогіко-герменевтичний аналіз змісту художнього твору «Перша вчителька» дає можливість студентам заглибитися в атмосферу невеликого західноукраїнського села XIX ст. й зазирнути через завісу часу в щоденні клопоти звичайної няні, яка доглядала чотирьох дітей у сім'ї пароха. Авторка дає влучну оцінку кола обов'язків няньки: «Вона мила їх, чесала, вбирала, учила отченашу і забавляла» [8, с. 200]. Подальший аналіз дає можливість через образне художнє слово знайти підтвердження тези, що саме в цей історичний період для домашньої освіти характерною рисою була співпраця декількох домашніх педагогів в одній сім'ї: «Коли підрости трохи (діти), родичі умовились із сільським учителем, щоби їх учив; тоді Тетяна приневолювала їх до науки, наганяла до книжки, хоч та наука не була цікава ні для неї, ні для дітей» [8, с. 200]. Декодування взаємин няні та її вихованців, що приховані за поетичним описом українських краєвидів і традицій, дають можливість студентам виявити риси, що притаманні українській нянці з народу: розуміння вчинків і поведінки дітей, уміння забавити дитину, відволікти від неприємних переживань, доступно і зрозуміло пояснювати навіть складні природні явища, традиції й суспільні процеси, невпинне піклування, узаємодія з батьками дітей, ввічливість та привітність.

Цікавим є опис розуміння нянею індивідуальних і фізіологічних особливостей дітей та реалізація нею індивідуального підходу: «Найгірше було з малим Славком, що ледь виріс від землі. Учитель часто гнівався на нього, а Тетяні тяжко боліло серце за дитиною. Славко борше слухався Тетяни – Ану-ко, бери книжку та вчися, – каже не раз до хлопчика; возьме буквар та зачинає читати» [8, с. 201].

Майбутні педагоги під роботи з текстом оповідання визначають прагнення няньки наповнити життя малих вихованців цікавим змістом. У сюжет гармонійно вплітається опис різноманітних видів роботи няньки з дітьми впродовж дня. Робота з текстом дає можливість виявити форми, методи, прийоми роботи, які використовує неписьменна нянька. Яскравим є опис проведення нянею екскурсії у природу. На особливу увагу заслуговує вміння няні Тетяни створювати пізнавальне середовище за допомогою різноманітних засобів: аналізу вчинків інших людей, створення емоційно насичених ситуацій, розповідей казок, легенд, дум, морально-етичних бесід, використання засобів природи та засобів народної пісенної творчості.

З метою стимулювання майбутніх педагогів до творчості у процесі засвоєння науково-педагогічних знань, емоційно-образного матеріалу, рефлексії над власним життєвим досвідом важливо поряд із традиційними методами роботи з педагогічними текстами (конспектування, реферування, письмове коментування) використовувати спеціальні герменевтичні прийоми інтерпретації педагогічних текстів на основі їх діалогічного рефлексивного розуміння. Серед найефективніших є: «переклад» наукового тексту на мову живого педагогічного процесу; коментування педагогічного тексту; діалог-полеміка з автором тексту (підтримка або заперечення основних ідей); складання словника тексту; складання понятійної схеми тексту; жанрова переробка тексту; інтерпретація педагогічного тексту з позицій різноманітних суб'єктів педагогічного процесу; пошук універсальних загальнокультурних сенсів тексту; зіставлення термінологічного і метафоричного складу текстів різних жанрів.

Висновок. Використання педагогіко-герменевтичного підходу як феномену сучасної педагогіки має необмежені можливості для формування творчої особистості

педагога. Застосування його в теорії і практиці виховання й навчання свідчить про його ефективність не лише у процесі підготовки фахівця, але і самоосвіти особистості. Залишаються недостатньо вивченими можливості роботи з літературним текстом, що є перспективою для подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Американская философия искусства: основные концепции второй половины XX века – антиэссенциализм, перцептуализм, институционализм. – Екатеринбург : Деловая книга; Бишкек : Одиссей, 1997. – 320 с.
2. Бахтин М. М. Человек в мире слова / М. М. Бахтин. – М. : Изд-во Российского открытого ун-та, 1995. – 140 с.
3. Библер В. С. Творческое мышление как предмет логики / В. С. Библер. – М. : Наука, 1969. – 326 с.
4. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – Мн. : Современное слово, 1998. – 474 с.
5. Всемирная энциклопедия : Философия XX век / главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М. : АСТ; Мн. : Харвест, Современный литератор, 2002. – 976 с.
6. Леонтьев А. Н. Философия психологии : из научного наследия / под ред. А. А. Леонтьева, Д. А. Леонтьева – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 228 с.
7. Три грани смысла. Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии : школа А. Н. Леонтьева / под ред. А. Е. Войскунского, А. Н. Ждан, О. К. Тихомирова. – М. : «Смысл», 1999. – 480 с.
8. Кобринська Н. І. Вибрані твори / Н. І. Кобринська. – К. : Художня література, 1958. – 418 с.
9. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі : До проблеми педагогічної майстерності / М. П. Лещенко. – К. : АСМІ, 2003. – Ч. 1. – 304 с.
10. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – Ростов на Дону : Феникс, 1998. – 416 с.
11. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика / П. Рикёр. – М. : Academia- Центр Медиум, 1995. – 160 с.
12. Франко І. Твори : В 20-ти томах / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1995. – Т. XVI – 365 с.

Одержано редакцією 06.08.2014.
Прийнято до публікації 08.08.2014.

Аннотация. Пасичниченко А. В., Ковалевська Н. В. Теоретико-методические подходы герменевтики как педагогического феномена в профессиональной подготовке будущих педагогов. Рассмотрена проблема использования педагогической герменевтики в процессе подготовки будущего педагога. Особое внимание уделено использованию литературного текста как главного инструмента герменевтического подхода.

Ключевые слова: герменевтика, профессиональная подготовка, будущие педагоги, текст, интерпретация.

Summary. Pasichnichenko A. V., Kovalevsika N. V. Theoretical and methodological approaches of Hermeneutics as a pedagogical phenomenon in professional training of future teachers. The article touches problems of the usage of pedagogical hermeneutic in the process of future teacher training. Special attention concentrated on the use of literary text and work with it in the process of realization of hermeneutic approach. The use of pedagogic-hermeneutic approach as a phenomenon in modern pedagogic has an unlimited possibilities for shaping the creative personality of a teacher. The use of this approach confirms the efficiency not only in the process of training of specialist, but also self education personalities. Remain it is not enough studied possibility of the work with literary text that forms the outlook for the further study.

For stimulation future teacher to creative activity in process of the assimilation scientifically-pedagogical knowledge's, emotional-figurative material, reflexes of its life experience special importance have a work on pedagogical text. Herewith special hermeneutics acceptance interpretation pedagogical texts are used on base their dialogue reflexive understanding. The most efficient are a translation of the scientific text, commentary, dialogue-polemics, scheduling the dictionary, notional scheme, genre process, interpretation, collation terminological and metaphoric composition text different genres.

Key words: hermeneutic, training, future teachers, text, interpretation.